

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 25

Заснований в 1996 році

Рівне – 2003

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. — Рівне: РДГУ, 2003. — 196 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Хом'як Іван Миколайович** (Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 31.01.2003 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 6.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2003

4. Гелус З. О диалектике внешних и внутренних условий в развитии личности // В сб. Психолого-педагогические проблемы становления личности в детском возрасте. – М., 2000. – С.125-147.
5. Дзюбо Л.В. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання. – К., 2000. – 234 с.
6. Обухова Л.Ф. Детская психология : теории, факты, проблемы. – М., 1995.

Одержано редакцією 27.12.2002

УДК: 37: 316.626: 159.923.2: 159.922.8

О.В. РУДЮК

ДО ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ У ЮНАКІВ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Побудова демократичного, соціально-правового суспільства в Україні відбувається на тлі кардинальних соціально-економічних і політичних трансформацій. Спрямувати рух у такому напрямку неможливо без виховання всебічно розвиненого, духовно багатого, відповідального та внутрішньо вільного молодого покоління. Проте в перехідні моменти розвитку держави, в умовах реформування її економіки обмежуються можливості використання усього трудових ресурсного потенціалу. І як наслідок – поглиблюється дисбаланс між пропозицією робочої сили і потребою в ній. Стан зайнятості характеризується зниженням її рівня та зростанням безробіття. Зрозуміло, що такі негативні явища суспільного розвитку найбільш болюче позначаються на менш захищених ланках трудових ресурсного потенціалу, а саме на молодих спеціалістах – вчорашніх випускниках вищих навчальних закладів. Звичайно, така невпевненість у майбутньому і відсутність перспективи у професійному плані може стати причиною внутрішньоособистісного конфлікту, що в свою чергу може визначати асоціальну спрямованість молоді, її дезадаптованість.

Ми досліджуємо проблему внутрішньоособистісного конфлікту у молодих людей, яка є реальною в умовах безробіття, адже неможливість її вирішити може стати своєрідним каталізатором загострення інших соціальних проблем, масштаби та глибина яких збільшуватиметься паралельно зі зростанням кількості молодих людей, які не можуть знайти роботу. Тому така проблема потребує детального вивчення для того, щоб людині, яка тимчасово не може знайти роботу, надати всебічну допомогу і підтримку: і психологічну, і економічну, і якщо необхідно – у відношенні професійної перепідготовки.

Усі повноваження по втіленню в життя вищезгаданої програми взяла на себе створена в Україні державна служба зайнятості. До штату цієї служби входить практичний психолог, функцією якого є надання психологічної допомоги тим, хто потребує працевлаштування. Досвід роботи служби зайнятості показує, що така допомога необхідна. Неможливість реалізувати свої професійні прагнення та фахові здібності – це критична життєва ситуація, яка передбачає наявність внутрішньоособистісного конфлікту у людини, що суб'єктивно переживає депривацію у професійному сенсі.

Враховуючи тенденцію до поширення кризових явищ юнацького віку на сучасному етапі розвитку суспільства, слід зазначити, що проблематика внутрішньоособистісного конфлікту досліджувалася і розроблялася у площині стабільних і усталених суспільних процесів. Однак недослідженою залишається проблема виникнення і розвитку внутрішньоособистісного конфлікту у юнаків в умовах соціальної невизначеності, стихійного формування моральних і суспільних орієнтирів, ломки соціальних стереотипів.

На першому етапі свого дослідження ми сфокусували увагу на обґрунтуванні теоретичних підходів до проблеми внутрішньоособистісного конфлікту та його специфіки у юнацькому віці.

Сучасна психологічна думка оперує кількома понятійними модифікаціями цього явища, які по суті є синонімами: це - внутрішньоособистісний конфлікт, конфлікт невротичний, конфлікт патогенний тощо. Ф.Є. Василюк підкреслює, що завдання психологічного визначення поняття конфлікту досить складне. Якщо поставити за мету знайти дефініцію, котра б не протирічила ні одному з наявних поглядів на конфлікт, вона була б психологічно абсолютно беззмістовною: конфлікт – це зіткнення чогось з чимось. Два основних питання теорії конфлікту – що саме зіткнулося в ньому і який характер цього зіткнення – вирішуються по-різному у різних авторів, що пов'язано, головним чином, з загальною методологічною орієнтацією дослідника.

Прихильники психодинамічних концептуальних схем визначають конфлікт як одночасну актуалізацію двох або більше мотивів. У найяскравішого представника цього напрямку, засновника психоаналізу – З.Фрейда, поняття неусвідомленого конфлікту стає центральним моментом його гіпотетичного конструкту. Згідно з Фрейдом, конфлікт, викликаний неусвідомленими, неприйнятними імпульсами лібідо і агресивними імпульсами, складає внутрішній бік життя індивіда [10].

Цікаві думки з приводу конфліктної проблематики виказала Карен Хорні, яка стала фундатором соціокультурної теорії особистості. Вона бачить наявність конфлікту кожний раз там, де необхідно

робити вибір [11]. Таким чином, життя особистості постає у вигляді динамічної зміни старих конфліктів новими. На відмінну від З. Фрейда та багатьох інших персоністів, теоретики біхевіорально-навчаючого напрямку в особі Б.Ф. Скіннера, як найбільш відомого представника радикального біхевіоризму, стверджували, що про конфлікт можна говорити лише тоді, коли наявні альтернативні можливості реагування.

Дж. Келлі, як представник когнітивного напрямку, у своїй теорії особистісних конструктів уявляє людину, перш за все, вченим, дослідником, що сам намагається зрозуміти, інтерпретувати і контролювати світ своїх власних переживань і конфліктів для того, щоб ефективно взаємодіяти з ним. В своїй концепції конструктивного альтернативізму він розвиває ідею, що в процесі вирішення проблемних ситуацій особистість стоїть перед вибором великої кількості альтернатив банальному реагуванню. Внутрішньоособистісний конфлікт Келлі тлумачить як невідповідність системи особистісних конструктів реальній критичній життєвій ситуації. Неможливість оволодіння ситуацією, тобто неспроможність відкинути свої конструкти і переорієнтувати системи відповідності, як тільки з'ясується, що вони не діють в новій проблемній ситуації – ось головна причина конфліктів.

Дж. Роттер – представник соціально-когнітивного напрямку – бачить причину виникнення конфлікту в тому, що особистість опиняється в ситуації, коли існує низька свобода діяльності і в той же час висока цінність потреби.

Важливим є також усвідомлення ідеї активності людської свідомості у вирішенні внутрішньоособистісних конфліктів. Так само, як складності зовнішнього світу протистоїть діяльність, так складності внутрішнього світу, тобто перехрещеності життєвих відношень суб'єкта, протистоїть активність свідомості. Внутрішня необхідність, або спрямованість активності свідомості, полягає в досягненні узгодженості і непротиворічливості внутрішнього світу; свідомість покликана співставляти мотиви, вибирати між ними, знаходити компромісні рішення і т.д., тобто долати складність. Критичною є ситуація, коли суб'єктивно неможливо ні вийти зі сфери конфлікту, ні вирішити цей конфлікт, знайшовши компроміс між протирічливими спонуканнями або віддавши в жертву одну з них [2].

Внутрішньоособистісний конфлікт виникає лише при певних умовах. Умови ці одночасно і зовнішні і внутрішні. Зовнішні умови конфлікту зводяться в основному до того, що задоволення будь-яких глибоких і активних мотивів і відношень особистості стає зовсім неможливим або перебуває під загрозою. Внутрішні умови психологічного конфлікту зводяться до протиріччя або між різними мотивами і відношеннями особистості, або між можливостями і прагненнями особистості. Звичайно, внутрішні умови психологічного конфлікту у людини не виникають спонтанно, а, в свою чергу, зумовлені зовнішньою ситуацією та історією життєвого шляху особистості.

Другою необхідною умовою виникнення внутрішньоособистісного конфлікту є неможливість розв'язання проблемної ситуації за допомогою тих психологічних засобів, які є в арсеналі особистості. Конфлікт виникає, коли людині здається, що вона не в змозі змінити об'єктивні умови, котрі породили конфлікт. Тому внутрішньоособистісний конфлікт вирішується лише тоді, коли у людини формується нове відношення до об'єктивної ситуації, що породила конфлікт, і нові мотиви діяльності [9].

Науковці стверджують, що основним психічним новоутворенням юнацького віку є сформована самосвідомість – інтегральна особистісна інстанція, що відіграє визначальну роль у механізмах поведінки, діяльності, адаптації до соціуму. Вивчення самосвідомості особистості було предметом дослідження вітчизняних вчених: Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, В.Н.М'ясищева, С.Л. Рубінштейна і зарубіжних: В.Джемса, А.Маслоу, Г.Олпорта, К.Роджерса, З.Фрейда, К.Юнга та ін.

Самосвідомість – це, перш за все, процес, з допомогою якого людина пізнає себе і відноситься до самої себе. Але самосвідомість також характеризується своїм продуктом – уявленням про себе, „Я - образом” або „Я - концепцією” [5]. В контексті нашої проблематики важливим є визначення ролі самосвідомості в процесах нівелювання внутрішньоособистісного конфлікту, виокремлення стратегій, які використовує людина для збереження особистісної інтегрованості.

Можна припустити, що внутрішньоособистісний конфлікт є результатом розходження між „Я - концепцією” людини, як базовим компонентом самосвідомості і певним аспектом актуального переживання. Коли ми говоримо про низьку самооцінку особистості, то під цим розуміємо те, що неузгодженість настільки велика, що людина втратила будь-яку можливість досягнути згоди з самою собою [6]. Таким чином, діагностована низька самооцінка особистості є показником існуючого внутрішньоособистісного конфлікту.

Як було показано, усвідомлення розходження з „Я - концепцією” дуже боляче переживається людиною, тому вона намагається знайти вихід з цього становища. При цьому суб'єктивні стратегії, якими керується та чи інша особистість з метою подолання внутрішньоособистісного конфлікту, можуть суттєво відрізнятись.

Узагальнюючи теоретичні викладки в контексті досліджуваної проблематики, можна припустити, що така стратегія залежить від особистісної змінної, яка являє собою узагальнене

очікування того, яким факторам (зовнішнім чи особистісним) надає перевагу людина в інтерпретації всіх подій, що відбуваються з нею та з іншими. Цю зміну називають локусом контролю.

Досвід свідчить, що у важких ситуаціях люди поводять себе неоднаково. В одному випадку людина вважає, що ті події, які з нею відбуваються, перш за все, залежать від її особистісних якостей, таких як: компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей, і є закономірним результатом її власної діяльності. В цьому випадку людина відчуває себе активним суб'єктом власної діяльності, „господарем власної долі”, покладається на себе при виході з важкого становища. В полярно протилежному випадку людина впевнена, що її успіхи та невдачі є результатом дії таких зовнішніх сил, як: везіння, випадковість, тиск оточення, інші люди і т.і. Якщо припустити, що наведені вище полярні позиції є крайніми точками деякої умовної шкали, то будь-який індивід посяде на ній певне місце. Від чого ж буде залежати його положення на цій шкалі? Психологічна наука дає відповідь на це питання: вся справа в типі локалізації контролю над важливими для людини подіями [1]. Можливі два полярних типи такої локалізації або локуси: інтернальний та екстернальний. Огляд праць психологів (Phares E., Strickland B., 1977; Муздибаєв К., 1983), проведений авторами підручника „Загальна психодіагностика”, показує, що приналежність людини до того чи іншого типу локалізації контролю впливає на різноманітні характеристики її психіки і поведінки [5].

В своєму дослідженні ми зробили наступне припущення: існує, як мінімум, два типи індивідуальних стратегій виходу з внутрішньоособистісного конфлікту, зумовлені характером локусу контролю, характерного конкретній особистості; при цьому конструктивною є стратегія, основою якої є інтернальна локалізація контролю. Людина з екстернальною локалізацією контролю не бачить зв'язку між своїми діями і вагомими для неї подіями її життя, не вважає себе здатною контролювати їх розвиток і впевнена, що більшість їх є результатом випадку або дії інших людей. Опинившись в критичній ситуації, якою є тимчасова неможливість працевлаштуватись, переживаючи внутрішньоособистісний конфлікт, така людина не вважає, що власними активними діями спроможна змінити своє становище. Вона займає позицію пасивного очікування роботи, блокуючи свої негативні реакції, викликані розходженням між „Я - концепцією” та її реальним становищем в суспільстві в даний момент, з допомогою механізмів психологічного захисту.

Велика кількість психологічних захистів не дозволяє виокремити хоча б один універсальний конструктивний механізм виходу з внутрішньоособистісного конфлікту. Ми повністю погоджуємося з Ф.С. Василюком [2], який стверджує: „Захисні процеси прагнуть позбавити індивід від неузгодженості потягів та амбівалентності почуттів, запобігти усвідомленню ним небажаних або хворобливих змістів і, головне, позбавити тривоги і напруженості. Однак засоби досягнення цих цілей, тобто самі захисні механізми, представлені ригідними, автоматичними, вимушеними, мимовільними і неусвідомлюваними процесами, що діють нереалістично, без врахування цілісної ситуації і довгочасної перспективи. Недивно, що цілі психологічного захисту, якщо і досягаються, то ціною об'єктивної дезінтеграції поведінки, ціною поступок, регресії і навіть неврозу”.

За висловом Т.Кребера, саме більше, на що може розраховувати людина, яка „володіє навіть адекватними захисними механізмами, але нічим більше, - це уникнути госпіталізації”.

Ті ж, хто використовує протилежну стратегію, вважають, що більшість важливих подій в їх житті – це результат їх власних дій, що вони можуть ними керувати, і, відповідно, відчувають свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їх життя в цілому.

Провівши огляд праць з цієї проблематики, В.В. Столін і А.А. Бодальов [5] констатують, що інтернали виявляють більшу відповідальність і соціальну активність, вони, на відміну від екстерналів, більш послідовні в своїй поведінці. У інтерналів часова перспектива охоплює значно більшу зону як в майбутньому, так і в минулому і насичена більшою кількістю подій. Дослідження також показують, що у людей з екстернальним локусом контролю частіше бувають психологічні проблеми, ніж у людей з інтернальним локусом контролю (Lefcourt, 1982; 1984; Phares, 1978). Наприклад, Фарес повідомляє, що тривога і депресія у екстерналів вищі, а самоповага нижча, ніж у інтерналів. Також ймовірність появи психічних захворювань у інтерналів нижча ніж у екстерналів. Було навіть показано, що рівень самогубств позитивно корелює ($r=0,68$) з середнім рівнем екстернальності населення (Boog, 1976). Багато досліджень показують, що дія соціальних факторів в більшій мірі позначається на екстернатах. Фарес помітив, що інтернали не лише чинять опір сторонньому впливу, але і, коли представляється можливість, намагаються контролювати поведінку інших. Це дозволяє зробити передбачення, що інтерналам властиво займати активну позицію в тому випадку, коли вони опиняються в становищі професійної невизначеності, тобто, коли не можуть знайти роботу. Вони будуть активними в пошуках роботи, погоджуватися на перепідготовку в тому випадку, коли працевлаштування за їх профілем в найближчій перспективі неможливе. Їх індивідуальна стратегія подолання внутрішньоособистісного конфлікту конструктивна тому, що інтернали активні в прагненні змінити своє становище в теперішньому часі.

Для практичної перевірки припущень, сформульованих вище, а також відпрацювання технології застосування валідних досліджуваних проблематиці психодіагностичних методик і обробки даних, отриманих з їх допомогою, нами проведено дослідження. На першому етапі експериментального

дослідження були відібрані методики, які дозволяють проводити психодіагностику самосвідомості з метою визначення наявності внутрішньоособистісного конфлікту, а також, властивого цій особистості, типу локусу контролю. Для досягнення першої мети був вибраний опитувальник самовідношення (В.В.Столін, 1985), для досягнення другої мети – опитувальник рівня суб'єктивного контролю (РСК) (Є.Ф.Бажин, Є.А.Голинкіна, А.М.Еткінд, 1984). З допомогою відібраного інструментарію було опитано 35 осіб (29 дівчат і 6 юнаків), які постали перед проблемою неможливості влаштуватися на роботу за фахом після закінчення вузу.

Для виявлення кореляційних зв'язків між різними шкалами опитувальників, використаних в емпіричному дослідженні, нами на основі отриманих результатів розрахована кореляційна матриця (Таблиця 1).

При аналізі взаємозалежності шкал двох використаних в дослідженні опитувальників одразу ж привертає увагу висока від'ємна кореляція шкали само інтересу зі шкалами інтернальності в сімейних відносинах і виробничих відносинах (відповідно $r = -0.39$ і $r = -0.36$). В даному випадку інтерес до власних думок і почуттів виключає активну позицію по відношенню до інших як у сім'ї, так і на виробництві. Такою, що не протирічить логіці, уявляється нам від'ємна кореляція між ауто симпатією і інтернальністю в області невдач ($r = -0.39$): самозакохана людина не припускає, що може бути причиною власних невдач. Закономірною нам здається визначена висока позитивна кореляція між самоповагою і загальною інтернальністю ($r = 0.57$), а також інтернальністю в області досягнення ($r = 0.39$).

Таблиця 1.

Кореляційна матриця

	gs	sp	as	Oi	si	Ig	id	in	is	iw	im	iz
gs	1.00000											
sp	.56935	1.00000										
as	.39726	-.06812	1.00000									
oi	.46224	-.03979	.07674	1.00000								
si	.30269	.04187	-.03076	.26260	1.00000							
ig	.01798	.37021	-.30703	.05375	-.33413	1.00000						
id	.12021	.39054	-.16706	.11164	-.12175	.79232	1.00000					
in	-.10058	.06944	-.32298	.03478	-.16547	.62979	.45104	1.00000				
is	-.11147	.30268	-.23174	-.09060	-.39179	.72044	.62767	.45640	1.00000			
iw	-.04179	.29486	-.25945	-.01357	-.35691	.70582	.57393	.58113	.45484	1.00000		
im	.13477	.06197	.10931	.17611	-.27944	.48553	.43730	.28136	.38621	.17130	1.00000	
iz	-.35285	-.05329	-.26065	.11607	-.10548	.25109	.05273	.00528	.17510	-.06764	.21599	1.00000

Найменування шкал в кореляційній матриці.

1. Шкали опитувальника самовідношення:

- gs - глобальне самовідношення.
- sp - самоповага.
- as - ауто симпатія.
- oi - очікуване відношення з боку інших.
- si - самоінтерес.

2. Шкали опитувальника РСК.

- ig - загальна інтернальність.
- id - інтернальність в сфері досягнень.
- in - інтернальність в сфері невдач.
- is - інтернальність в сімейних відносинах.
- iw - інтернальність у виробничих відносинах.
- im - інтернальність в сфері міжособистісних відносин.
- iz - інтернальність у відношенні здоров'я і хвороб.

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки: 1) Припущення про наявність внутрішньоособистісного конфлікту у людини, яка не може знайти роботу і змушена оволодівати іншою професією, підтвердилась у частини опитаних: із 35 опитаних у 24-х виявились нижче середнього рівня ті чи інші шкали опитувальника самовідношення. Той факт, що внутрішньоособистісний конфлікт виявлено не у всіх опитаних, пояснюється, на наш погляд, наступним чином: нами були опитані безробітні випускники вузів, які погодились на перенавчання за новою для них професією, тобто люди, найближча професійна перспектива яких вже визначилась. Внутрішньоособистісний конфлікт, на наш погляд, мав місце у тій частині опитаних, які вимушено, під тиском матеріального неблагополуччя, погодились на перенавчання і вважали нову професію менш престижною, ніж та, за якою вони сподівалися отримати місце. 2) Підтвердилась гіпотеза і про наявність у людей з внутрішньоособистісним конфліктом як мінімум двох типів суб'єктивних стратегій виходу з конфлікту, які визначаються характером локусу контролю. Так, серед 24-х опитаних, які мали знижені

показники по шкалам опитувальника само відношення, у 18-ти – нами діагностований екстернальний локус контролю і у 6-ти - інтернальний. Реалії життя вимагають практичного втілення теоретичних узагальнень, тому досвід використання опитувальників самовідношення і РСК у нашому дослідженні став доказом доцільності і необхідності такого інструментарію для діагностики внутрішньоособистісного конфлікту, а також властивого даній особистості типу локусу контролю.

Теоретико-емпіричне дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність врахування психологом служби зайнятості в своїй практичній діяльності такого важливого компоненту особистості як самосвідомість. Це допоможе своєчасно фіксувати наявність внутрішньоособистісного конфлікту у тимчасово працевлаштованого і, визначивши властивий йому тип локусу контролю, діагностувати наявну у безробітного суб'єктивну стратегію його подолання. Маючи вказану інформацію, практичний психолог зможе надати більш ефективну допомогу відвідувачу служби зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажин Е.Ф., Галынкина Е.А., Эткінд А.М. Метод исследования уровня субъективного контроля. //Психол. журнал. – 1984. – №3. – С. 152-162.
2. Василюк Ф.Е., Психология переживания: Анализ преодоления критических ситуаций. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
3. Джемс У. Психология. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.
4. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования. – М.: Прогресс, 1970. – 287 с.
5. Общая психодиагностика./ Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 304 с.
6. Орлов Ю.М. Самопознание и самовоспитание характера. – М.: Высшая школа, 1989. – 60 с.
7. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основы практической психологии, – К.: Либідь, 2001. – 536 с.
8. Селье Г. Стресс без дистресса. – М.: Прогресс, 1982. – 124 с.
9. Фридман Л.М., Кулагин И.Ю. Психологический справочник учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 287с.
10. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – С. –Пб.: Питер, 1998. – 608 с.
11. Хорни К. Ваши внутренние конфликты – С. –Пб.: Питер, 1997. – 238 с.

Одержано редакцією 26.12.2002

УДК: 37. 159. 922. 7: 808. 53: 811

Н.О. МИХАЛЬЧУК

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ДИСКУСІЙ В МЕЖАХ МІКРОГРУП НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Останніми роками в психолого-педагогічній літературі досить часто піднімаються питання організації навчальної діяльності школярів за такий спосіб, щоб учні не просто оволодівали певними знаннями, вміннями та навичками, але й могли використовувати їх в подальшому житті як в професійній, так і в соціальній сферах. Тому проведення уроків іноземної мови з використанням нових, нетрадиційних методів та форм роботи набуває особливої актуальності.

Відомо, що у процесі навчальної діяльності учень оволодіває знаннями, що вже досягнуті людством. Окрім цього навчально-виховний процес спрямований на розвиток здібностей школярів, їх уваги, мислення, пам'яті та інших вищих психічних функцій. Але перш ніж стати внутрішньою, вища психічна функція є передусім зовнішньою, соціальною. “Функції, – як зазначає Л.С.Виготський, – спочатку складаються в колективі у вигляді відношень дітей, потім стають психічними функціями особистості” [2,119]. Л.С.Виготський вважає, що “кожна психічна функція ...з'являється на сцені двічі: спочатку як функція соціально-психологічного пристосування, як форма взаємодії і співробітництва між людьми...потім - як форма індивідуального пристосування, як функція психології особистості” [2,450].

Але діалогічний підхід стосується тих речей та явищ, яких ще може і не бути, не існувати. Новий, сучасний погляд на природу діалогу враховує те, що у процесі навчання учні оволодівають не тільки вже набутими знаннями, а і занурюються в процес пізнання, процес пошуків істини - і це є не менш важливим фактором їх формування як особистості. Як правило, процес навчання виходить з того, що лише під час спільної діяльності на уроках створюються найсприятливіші можливості для інтеріоризації знань, розумового і взагалі психічного розвитку кожного учня зокрема. Тому завданням нашої статті є обґрунтування такого проведення дискусій в межах мікрогруп на уроках іноземної мови, що найбільшою мірою сприяє формуванню підростаючої особистості школяра.

Природа групових дискусій на уроках має не тільки психологічне, але й соціальне обґрунтування. Думка людини за своєю природою соціальна, вона розвивається в умовах взаємодії з іншими членами колективу. Дослідження Л.С.Виготського показали, що якщо діяльність дитини перенести в ситуації, які виключають ілюзію розуміння її іншими дітьми, або, іншими словами,

ЗМІСТ

Вступне слово	3
1. Гавриш Н.В. Педагогічний погляд на дитячу творчість як явище культури.....	4
2. Воробйов А.М. Місце соціокультурних чинників в українській ментальності	8
3. Главінська О.Д. Усвідомлення дитиною своєї суб'єктності як необхідна умова формування адекватної самооцінки	14
4. Івашкевич Е.З. Психологічне обґрунтування діалогічності пізнавальної діяльності як комунікативного процесу	19
5. Савуляк В.О. Психосоціальні фактори наркотичної залежності.....	24
6. Безлюдна В.І. Актуалізація комунікативної потреби у дітей дошкільного віку.....	29
7. Янцур Л.А., Верусь Н.С. Психолого-педагогічні умови формування зображувальної діяльності у дітей третього року життя	36
8. Косарева О.І. Психолого-педагогічні особливості конфліктів дошкільників з батьками в сім'ї.....	39
9. Корчакова Н.В. Усвідомлення молодшими школярами сутності презентаційної ситуації та власних самопрезентаційних намірів.....	42
10. Одолінський В.Г. До проблеми соціалізації молодших школярів.....	46
11. Рудюк О.В. До проблеми внутрішньоособистісного конфлікту у юнаків в ситуації соціальної депривації 48	
12. Михальчук Н.О. Психологічні аспекти проведення дискусій в межах мікрогруп на уроках іноземної мови в середній школі.....	53
13. Цуканова М.С. Основні аспекти проблеми психічних кризових станів, які виникають у неповнолітніх засуджених під час відбування покарання.....	55
14. Середюк Л.А. Розширення сфери діяльності та самодіяльності учнів, як умова оптимізації самовираження старшокласників.....	58
15. Наумчук Г.І. Педагогічні умови національного виховання дітей в сім'ї.....	62
16. Харламенко В.Б. Професійна орієнтація учнівської молоді як соціально-педагогічна проблема	66
17. Мельник О.В. Зміст і структура профконсультаційної роботи із школярами.....	70
18. Капустіна О.В. Методика професійного самовизначення Д.Голланда.....	74
19. Рудницька Н.Ю. Методи вивчення краєзнавчого матеріалу учнями шкіл Волині (1917-1932 рр.)	79
20. Шарапова Т.М. Методика застосування рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень школярів при вивченні курсу "Екологія".....	81
21. Кільдеров Д.Е. Уявні просторові перетворення як основа оперування динамічними образами об'ємних предметів	87
22. Ковбаса Ю.М. Вимоги до змісту навчання основам бухгалтерського обліку у 10-11-х класах середніх загальноосвітніх закладів	91
23. Сингаївський Д.В., Белошицький О.О., Ковальов В.М. Оновлення змісту трудової підготовки молоді на основі технічної творчості	94
24. Ващук О.В. Використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі учнів 5-7 класів.....	98
25. Хорожжевський О.М. Формування гігієнічної культури у школярів основної школи в процесі трудового навчання – запорука профілактики професійних захворювань	103
26. Онишко Н.П. Школи з альтернативною формою навчання у системі освіти Німеччини.....	105
27. Якимчук С.Н. Музичне мистецтво як один із провідних засобів виховання особистості	110
28. Левківський М.В. Історико-педагогічне краєзнавство у формуванні компетентності майбутнього вчителя 112	
29. Литвиненко С.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності з молодшими школярами	116
30. Бородіна К.І., Кмець А.М. Структура екологічної свідомості студентів педагогічного вузу.....	120
31. Герман Н.В. Проблеми професійної підготовки вчителя в процесі вивчення дисципліни „Безпека життєдіяльності людини”	123
32. Козяр М.М., Янцур М.С., Хомяк О.Л. Деякі аспекти методичного забезпечення процесу вивчення машинної графіки у вищій школі.....	126
33. Джеджула О.М. Попередні умови побудови моделі графічної діяльності студента.....	131
34. Козяр М.М., Гордійчук І.І., Вовк В.Ф., Лебедюк Є.А. Система контролю знань студентів з інженерної графіки 133	
35. Черуха Н.В. Індивідуалізація процесу навчання іноземних мов для спеціальних цілей: сутність, особливості, сучасні проблеми	137
36. Янцур М.С., Войтко А.І. Використання модульно-рейтингової системи навчання в підготовці майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи з учнями	140
37. Осницька Т.Р. Педагогічні ідеї духовно-морального виховання учнівської та студентської молоді в педагогічній спадщині С.Я. Дем'янчука	146

38. Яковенко Л.П. Художнє мислення: зміст, структура, проблеми формування засобами музичного мистецтва 148
39. Вакульчук М.В., Шолудько Н.Г. Красномовство – мистецтво формування риторичної культури особистості в умовах вищої школи..... 152
40. Савчин Л.М. Культурологічні концепції та їх реалізація в системі вищої освіти 155
41. Станіславська К.І. Про деякі аспекти розвитку музичного сприймання студентів режисерських спеціалізацій 159
42. Ярмач Т.М. Формування у студентів вмінь та навичок виконання творів французьких клавесиністів 163
43. Піддубник В.Г. Розвиток професійних умінь і навичок студентів на уроках хорового сольфеджіо 167
44. Тарчинська Ю.Г. Проблема формування навичок виразного виконання в аспекті розвитку техніки гри на фортепіано 168
45. Сверлюк Я.В. Психолого-педагогічні основи керування оркестровим колективом 173
46. Димченко С.С. Педагогічна і диригентська спадщина М.Малька в історичному часі української музичної культури 175
47. Сіончук О.В. Формування художніх цінностей особистості засобами музичного мистецтва 180
48. Скільська Л.І. Специфічні особливості роботи з дитячим хоровим колективом..... 182
49. Гаврилова Г.П. Громадянське виховання молоді засобами народознавства на матеріалі української літератури 185
50. Чичановська Н.Ф. Художньо-творчий розвиток учнівської молоді Рівненщини в умовах національного відродження..... 189
Відомості про авторів 192

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 25

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Курченко Н.Б.
Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 12.12.2002 р. Підписано до друку 31.01.2003 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 28,38. Замовлення № 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59   **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. —
Рівне: РДГУ, 2003. — 196 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 6.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20